

DUBROVAČKI POTRES 1667. I MLETICI

GRGA NOVAK

Prvih decenija sedamnaestog stoljeća dubrovačka trgovina i dubrovačka mornarica osjećaju djelovanje velikih promjena, koje nastaju ne samo na oceanima, nego i na Sredozemnom moru, sve jačim rastom brodarstva i trgovine zapadnoevropskih pomorskih zemalja, Engleske, Holandije i Francuske. Pojava te velike konkurencije na Sredozemnom moru slabi ne samo trgovinu i brodarstvo Venecije, nego i ono Dubrovnika.

Međutim su promijenjene prilike na Sredozemnome moru, nastale velikim, dugim i krvavim ratom između Venecije, i njenih saveznika s jedne i Turske s druge strane, koji se je vodio u prvom redu na Egejskom moru, a napose na Kandiji (Kreti), a i na granicama mletačkog i turskog posjeda u Dalmaciji, omogućile Dubrovniku da se ponovo uzdigne, i da koristi i iskoristi svoju neutralnost i svoj politički odnos prema sultanu.

Stoljećima stečene pozicije na Balkanskom poluotoku, uhodana trgovina, spojena sa pomorstvom Dubrovnika, došla je bila u veliku opasnost osnivanjem splitske »skale«, jer je Venecija uporno nastojala prodrijeti na Balkanski poluotok sa svojom trgovinom, i uništiti svoga konkurenta, Dubrovnik.

Snagu i stabilnost dubrovačkoj trgovini i pomorstvu davala je odlično organizirana konzularna i trgovačka mreža po najznačajnijim centrima Balkanskog poluotoka, povezana sa cijelim golemim turskim carstvom, koje se u to vrijeme protezalo od Dunava kod Budima, pa preko cijelog Balkanskog poluotoka, preko cijele Male Azije, preko Sirije i Palestine i Egipta do današnjega Sudana, preko Arabije i zahvatala dobar dio južne obale Sredozemnoga mora u raznim nijansama dominacije.

Još uvijek snažna dubrovačka mornarica i osiguran brodski teret, koji je pritjecao iz turskog carstva u Dubrovnik i iz njega u svijet oko Jadranskoga i Sredozemnoga mora i dalje, i obrnuto iz toga svijeta u balkanske zemlje turskoga carstva od Egejskoga mora na sjever, imao je svoju bazu u dubrovačkoj slobodi i nezavisnosti, u mnogobrojnim čvrsto sklopljenim trgovačkim ugovorima sa najvažnijim pomorskim državama i gradovima, u duboko ukorijenjenoj tradiciji savršenog trgovca, kakav je Dubrovčanin i bio.

Sve dok je Venecija imala svoje velike trgovačke interese na istočnom dijelu Sredozemnog mora, na Levantu, preko kojega su se oni širili daleko u unutrašnjost sve do Indije, ona je ne samo puštala mirno da se dubrovačka trgovina na svoj način razvija, nego ju je dok je bila gospodarica Dubrovnika (1205—1358) i pomagala. Ali, kada je otkrićem Amerike trgovina krenula drugim putovima, i kada je tursko carstvo odlučilo istisnuti Veneciju iz njezinih privilegiranih položaja u nekadašnjem Bizantinskom carstvu, koje je naslijedila i zamijenila jaka Turska, prilike su se izmijenile, i Venecija, koja gotovo i nije marila za kopnenu trgovinu po Balkanskom poluotoku, počela sve više da se za nju interesira, i da je uklopi u svoju trgovačku računicu.

U vezi s tim novim prilikama, Venecija je i osnovala u Splitu trgovačku »skalu«, tj. stovarište robe sa Balkana i za Balkan, i povezala još 1578. godine trgovačke veze sa unutrašnjom Turskom u namjeri da obrazuje u Splitu veliki centar svoje trgovine sa Balkanskim zemljama. Dotada u gradu Veneciji gotovo nepoznati gradovi: Skoplje, Sarajevo, Banja Luka, Beograd, Sofija, Drinopolje i drugi postali su sada i te kako poznati, jer je preko njih upućivana trgovačka roba u Split, na karavanama, koje su spajale Carigrad sa Splitom, a onda na stalnim galijama, praćenim ratnim jedinicama od Splita u Veneciju i obrnuto.

Ta nova pojava na Jadranskom moru, taj novi trgovački centar na jadranskoj obali, Split, ugrozio je Dubrovnik, jer je Venecija nastupila ne samo kao njegov konkurent na Balkanu, nego je i htjela da ga osakati, uništi, i po mogućnosti da opet njime zavlada ili barem svede njegovu trgovinu i plovidbu u one okvire, kakove bi ona trebala i htjela.

Godine 1592. bila je splitska trgovačka »skala« potpuno uređena i otvorena. Trgovci su dolazili u Split iz cijelog turskog carstva, pa čak iz Indije i Perzije, da tu ukrcaju svoju robu u osigurane trgovačke galije i s njom krenu u Veneciju. Nova je trgovačka skala u Splitu, za ono vrijeme odlično uređena, iz dana u dan napredovala. 30. lipnja 1613. pisao je splitski knez i kapetan Marin Mudazzo svojoj vladi u Veneciju: »Ja sam potpuno zatrpan množinom robe, koja je svršila kontumaciju i koja danomice dolazi i kako nisu dovoljni magazini i prijašnje sobe, pa ni dvije velike zgrade sagrađene lanjske godine, prisiljen sam da uzmem za to neke prostorije u tvrđavi, da tu metnem robu, koja je svršila kontumaciju, a onda sam morao baciti u more 1300 sanduka voska da oslobodim lazaret od tolike robe i da bude to spremno, kad dođu galije. U splitskoj »skali« nalazi se sada oko 7000 kôla (denjaka), kroz četiri dana čekam još dvije hiljade, a kroz dvije sedmice veliku množinu denjaka, što su prije iz Sofije vozili u Dubrovnik.«¹

¹ Relazione di Marin Mudazzo, letta 6 giugno 1614 — U Archivio di Stato u Veneciji (Frari), Relazioni, Collegio V, Secreta F. 72, G. Novak, Split u svjetskom prometu, Split 1921, str. 107. Isti, Naše More, Zagreb 1927/8, str. 210 ss, Isti, Naše More, II izd. Zagreb 1932, str. 217. Viktor Morpurgo, Daniel Rodriguez i osnivanje skele u XVI stoljeću, JAZU, Starine 52, Zagreb 1962, str. 185 ss i Starine 53, Zagreb 1966, str. 363 ss.

Napredak splitske skale ugrozio je dubrovačku. Ono što je dobivao Split, gubio je Dubrovnik. Međutim, sam grad Split kao takav nije od toga imao gotovo ništa, osim par zaposlenih manuelnih radnika, i ponekog trgovca,² dok je sve ostalo dobivala Venecija, koja je splitsku skalu osnovala, uredila je i poboljšavala, i roba je iz splitskog lazareta i carinarnice, čiji su prihodi pripadali Veneciji, išla direktno u Veneciju, i obrnuto iz Venecije u splitski lazaret, i ravno na istok. Konkurenta je trebalo uništiti, a to nije mogao Split nego Venecija.

Mletačka je vlada počela da u samoj Veneciji šikanira dubrovačke trgovce i da sa robom dovezenom iz Dubrovnika postupa na najrigorozniji način, pa je robu, koja je već izvršila svoju kontumaciju u Dubrovniku, davala ponovno raskuživati u Veneciji. Mletačka vlada nije dozvoljavala izvoz sukna iz Venecije u Dubrovnik, ali, ako bi Dubrovčani tu robu kupili u Veneciji i izvezli u Split, i preko njega dalje, oni su to smjeli učiniti.

Šikanacije u Veneciji djelovale su uvelike na slabljenje dubrovačke trgovine, ali je daleko više djelovalo pridobijanje turskih odlučujućih činovnika u Carigradu, Sofiji, Skoplju i Sarajevu, koji su uslijed mletačkog mita upućivali robu ne u Dubrovnik, nego u Split.

Borba protiv Dubrovnika na trgovačkom i pomorsko-prevoznom polju, koju je Venecija započela protiv Dubrovnika na početku sedamnaestog stoljeća, prekinuta je Kandijskim ratom (1645—1669) između Turske i Venecije, kada je Turska u ratu s Venecijom zabranila uvoz robe iz svojih krajeva u Split i izvoz iz Splita u svoje krajeve. Jačanje dubrovačke trgovine s Turskom bivalo je iz dana u dan sve intenzivnije, dubrovačka trgovačka mornarica stalno zaposlena, jačala je sve više, i Dubrovnik je postajao sve bogatiji i bogatiji. Jedini uređeni izlaz Turske na Jadransko more bio je Dubrovnik.

Venecija je bila angažirana na cijeloj granici prema Turskoj, tj. od podvelebitske obale do dubrovačkih granica i na granici u Boki Kotorskoj, pa na jug sve do Ulcinja, gdje su se stalno vodile borbe, a Dubrovnik stajao u prijateljskim odnosima s Turskom i vazal silnoga sultana.

S druge strane u prijateljskim odnosima sa svim krajevima Apeninskog poluotoka, sa Napuljskom kraljevinom, Papinskom državom, Genovom, pa i Venecijom, koja je otvoreno bila s njim u najboljim odnosima, ali ga je smatrala svojim suparnikom, i nastojala što više potisnuti, pa čak i slomiti njegove trgovačke veze i odnose na Balkanskom poluotoku. U Bariju, Barletti, Anconi, Rimu, Firenzi, Napulju, Genovi, Pisi, i svim lukama na Jadranskom moru, bili su Dubrovčani u najboljim odnosima i vezama, a dubrovački se novac nalazio u novčanim kućama Rima, Firenze, pa čak i Venecije. Dubrovačke su lađe zalazile daleko u luke na evropskoj strani Atlantika, obilazile španjolske i francuske mediteranske obale.

² *Ciro Čičin-Šain, Pisma Marka Kavanjina splitskog trgovca iz prve polovine XVI stoljeća, JAZU, Starine 49, Zagreb 1959, str. 105 ss.*

POTRES

U takvim prilikama zatekao je Dubrovnik dan 6. travnja 1667. godine. Bila je srijeda, zvana »čista«, u tzv. velikoj sedmici, koja se u katoličkoj crkvi polusvečano provodila, i grad, a napose crkveni krugovi spremali se za Uskrs koji je dolazio.

Tada je, ujutro oko 7 sati, najedanput nadasve jak potres uzdrmao Dubrovnik i u nekoliko minuta srušio sjajan i bogat grad u punom njegovom zamahu. Dubrovnika gotovo nije više ni bilo. Veliki plameni jezici, koji su se uz dim izdizali nad ruševinama označavali su samo da je vatra, koja je izbila od gorućih domaćih ognjišta, dovršavala uništenje svega.

O dubrovačkom potresu 6. travnja 1667. pisali su mnogi suvremenici, a i kasniji povjesničari, pa i mi,³ sačuvalo nam se je o njemu mnogo pisama, pisanih od nekih, koji su ga doživjeli i preživjeli. Mi ćemo ovaj potres potanko opisati u knjizi »Povijest Dubrovnika« čiji je prvi svezak već izišao,⁴ a od sada će redovito izlaziti nastavci. To ćemo učiniti na osnovi dokumenata dubrovačkog, mletačkog i drugih arhiva, kao i štampanih suvremenih brošura, i na osnovu građe, objavljene od znanstvenih radnika koji su tu građu objelodanili. Zbog toga nećemo se ovdje detaljnije pozabaviti događajima za vrijeme potresa i poslije njega, nego samo u toliko, ukoliko su oni interesirali starog dubrovačkog rivala u trgovini na Jadranskom moru, Veneciju. Potres je srušio gotovo sve dubrovačke kuće, uništio mnogobrojne živote radnih ljudi, solidnih i iskusnih trgovaca, i obrtnika od običnih do najsubjektivnijih, učenjaka, intelektualaca, pjesnika, ali nije uništio dubrovački duh, odgajan i stvaran vjekovima, nije uništio dubrovačke brodove, koji su plovili u tom momentu dalekim morima, ni trgovce, koji su se nalazili po svim velikim trgovačkim centrima Balkanskog poluotoka, i na susjednom Apeninskom poluotoku. Potres je bio jedna nadasve teška stvar, jedan strašan udarac, ali ne i smrtonosan. Mnogo je teža opasnost za Dubrovnik ležala na drugoj strani. Ta je opasnost bila Venecija. U sukobu dvaju rivala, od kojih je jedan bio gorostas u svim granama — golema pomorska velesila, velika akumulacija kapitala, spretno stoljećima odgajana trgovačka aristokracija, lukava i mudra diplomacija — potres je, izgledalo je, još više doprinomio prevagi Venecije. Ta je situacija Dubrovčane najviše zabrinjavala i plašila. Ako se iz nje uspiju izvući, spasit će se. Kuće će se obnoviti, crkve sagraditi, a lazaret, duša

³ G. Novak, Potres u Dubrovniku 1667. god. — *Novosti*, Zagreb 1926, XX.

G. Novak, Intervencija mletačke ratne mornarice u doba velikog potresa na Južnom Jadranu 6. travnja 1667. — *Naše More* 1959, Dubrovnik 1959, str. 72 ss.

⁴ G. Novak, *Povijest Dubrovnika (I dio) od najstarijih vremena do početka VII stoljeća (do propasti Epidauruma)*, Prilog Analima Historijskog Instituta Jugoslavenske Akademije Znanosti i Umjetnosti u Dubrovniku sv. X—XI, Dubrovnik 1966.

G. Novak, *L'histoire de Dubrovnik (Ière Partie) depuis les temps préhistoriques jusqu'au début du VIème siècle (Chute d'Epidaurum)* Supplément aux *Annales de l'Institute d'histoire de Dubrovnik*, Tome X—XI, Dubrovnik 1966.

dubrovačke međunarodne trgovine, ostao je netaknut. Svi su putovi po Balkanu za Dubrovnik i obrnuto stajali otvoreni, a dubrovačka mornarica vrlo malo uništena, spremna na prevoz robe kao i da nikakva potresa nije bilo. Taj ćemo momenat velikog dvoboja ukratko osvjetliti.

Kakva je bila reakcija u Veneciji na vijest, možemo uz velike muke zamisliti. Narod u gradu Veneciji nije se za to nimalo interesirao, jer najveći dio Mlečana nije nikada ni čuo za Dubrovnik, ali je mletačka vlada i te kako budnim okom sve to gledala, nadajući se iz toga izvući koristi za svoje interese.

Pored toga stigla je u Veneciju vijest da je istovremeno sa Dubrovnikom stradao i mletački Kotor, stup obrane mletačke vlasti u Boki Kotorskoj, stradali su i Budva i Perast, a i turski Herceg Novi. U Veneciji se vrlo dobro znalo i za Budvu i Perast, čija su se imena vrlo često čula u Vijeću Umoljenih i u Velikom vijeću, a Kotor, centar tadanje obrambene snage u ovom vrlo važnom zaljevu, bio je bez sumnje jedan od najistaknutijih gradova cijele Mletačke Republike.

Kako je Venecija bila u tom momentu u ratu s Turskom, pobojavao se generalni providur da ne bi Turci iskoristili ovu nevolju mletačkih gradova u Boki Kotorskoj i prodrli u Kotor i ostala mjesta. Možda je još i više bio on zabrinut da ne bi Turci pod bilo kojom izlikom uzeli Dubrovnik.

Dvije trećine kotorskih palača, crkava i kuća bilo je porušeno, a među njima je sasvim porušena palača kotorskog kneza (redovitog) i ona izvanrednog kneza na polovicu, tj. njen stariji dio, dok se novi sačuvao.

Kotorski je knez, koji je od ruševina ležao ranjen, poslao smjesta malo poslije potresa, još istog jutra, kotorskog kanonika Tripuna Dragu ka generalnom providuru Catterinu Cornaru u Zadar da ga izvijesti o toj golemoj nesreći, koja je zadesila Kotor i cijelu Boku Kotorsku.

Kanonik Drago spremio se brzo i krenuo iz kuće, ali nije mogao da izađe kroz gradska vrata na morsku obalu, jer su ona bila zatrpana od ruševina palača, koje su se do njih nalazile. Zbog toga je trebao naći drugi izlaz i on se spustio po hridi sa strane kule Soranzo, i tako uspio doći na obalu i krenuti put Zadra.

Međutim, ma da je još istoga jutra, malo poslije potresa, koji je bio oko sedam sati, kanonik Drago krenuo na put, nije zbog suprotnog vjetera i lošeg vremena mogla lađa, na kojoj se vozio, izaći iz Boke, i on je morao prenoćiti u luci Herceg Novoga. Rano ujutro, u četvrtak, stigao je Drago u blizinu Dubrovnika.⁵

Kotorski se je providur Giacomo Loredano uvelike bio preplašio, jer su na nekoliko mjesta popadale gradske zidine, i Turci su bez veće muke lako mogli prodrijeti u grad kroz nekoliko otvorenih prolaza. Ne smijemo pri tom zaboraviti da je rat između Turaka i Venecije još uvijek trajao. A nije bilo mnogo bolje ni u Budvi i Perastu.

⁵ U Archivio di Stato (Frari) u Veneciji, Senato, Provveditori di terra e da mar, Fa 197 — Pismo Cattarin Cornaro, prov. general di Dalmazia e Albania, dd. Zara li 12 april 1667 (prilog).

Shvaćajući opasnost u kojoj su se nalazili i Kotor i spomenuti gradovi, gdje je trebalo spriječiti svaki pokušaj napada od strane Turaka, kotorski je providur poslao sutradan, 7. travnja, još i kapetana Vinka Đimeta, koji je sa svojom privatnom lađom istog dana, tj. u četvrtak krenuo iz Kotora i prispio u Zadar 11. travnja. Oko 6 sati poslije podne primio ga je odmah generalni providur, kako je zabilježio u zapisniku koji je tada sastavljen ovako: »11 travnja 1667 u 24 sata. Predstavio se je kapetan Vinko Đimetta pokojnog Petra iz Kotora, koji je ovog časa prispio na svojoj feluki i izvijestio kako slijedi«. ⁶

O potresu u Boki Kotorskoj i okolici, a napose u Kotoru, prema izvještaju kapetana Đimete pisao sam, ⁷ a pisat ću i ponovo, sada ću se ograničiti na djelovanje potresa u Dubrovniku, na mletačku vladu, odnosno njene najviše predstavnike u Dalmaciji i Albaniji.

Kapetan Đimeta, na putu za Zadar, svratio je i u Grušku luku, gdje je zatekao mnogo Dubrovčana koji su bili izbjegli iz porušenog grada, koji je tada bio u plamenu, i sklonuli se u drvene barake koje su po okolnim poljima podigli. Oni su mu pričali, da je poginulo 7000 Dubrovčana u samome gradu. Sam kapetan Đimeta, prošao je u petak u zoru, sa svojom felukom mimo Dubrovnika i vidio dva velika bloka gradskih zidina, koja su se sa jugozapadne strane srušili, a gledao je i grad u plamenu. Taj je plamen suktao iz gorućeg samostana Male Braće. Pripovijedali su mu da se je u gradskoj luci srušio dio gradskih zidina i pao na dvije lađe, koje su potonule. Čuo je od svojih mornara i to, da je poginulo mnogo plemića, a među njima i sam knez. On lično to nije od Dubrovčana čuo. Međutim se je sam uvjerio, kako su sa svih krajeva dubrovačkog teritorija nadolazili seljaci u grad da pomognu spasavati.

U Gružu je popadalo nekoliko plemićkih kuća i polovina samostana. ⁸

Generalni je providur, kada je čuo Đimetino izlaganja, koje mu je ovaj donosio sa službenim uputstvom kotorskoga kneza, poduzeo odmah sve da pođe on sam u Boku Kotorsku i tamo skupi sve lađe, koje su mu stajale na raspolaganju na Jadranu, a u tom času su se nalazile na čuvanju mora od gusara. U Zadru nije imao čak ni svoju galiju, jer je i nju bio poslao na krstarenje po otvorenom moru u potjeru gusara. Međutim je gusarenje bilo sada nuzgredna stvar, a kao glavni zadatak bio je Cornaru koncentracija svih galija i galeota, koje su se nalazile na Jadranu, da budu spremne, ako bi Turci nešto poduzeli. Pored njegove galije bilo je tu još osam ponajboljih manjih galija (galeota). Feluku, kojom je zapovijedao njezin vlasnik Đimeta vratio je odmah natrag u Kotor i na njoj poslao »sergente maggiora«, Ioniga, koji je trebao odnijeti pisma kotorskom providuru, i kotorskim građanima, u kojima ih je tješio i pozivao da ne klonu.

⁶ XI. Aprile 1667 Zara a hore 24. Constituto Paron Vincenzo Gimmetta q. Pietro da Cattaro capitato hor hora con felucca riferri come segue. — U Archivio di Stato u Veneciji, l.c.

⁷ Intervencija mletačke ratne mornarice u doba velikog potresa na južnom Jadranu 6 travnja 1667, Naše More, VI, Dubrovnik 1959, str. 72 ss.

⁸ U Archivio di Stato u Veneciji, Senato, Provveditori de terra e da mar, F. 197.

Cornaro je poslao dvije jako naoružane lađe da potraže i nađu sve galeote, i upute ih smjesta u Kotor, i dao je da se smjesta nađu po otočkim mjestima pogodne lađe na koje će se još istoga dana ukrcati vojska za Kotor. Kako nije imao dovoljno novčanih sredstava, sam je lično pozajmio 2000 cekina za vojsku.

Upućujući ovaj dopis vladi u Veneciji, Cornaro je naročito naglašavao da bi potres mogao osokoliti Turke da poduzmu ono što se inače nikada ne bi usudili poduzeti.

Bilo bi potrebno da smjesta dođe papinska regimenta u Kotor, a za to treba to zatražiti od Rima. Trebalo bi odmah postaviti u Kotor 1000 vojnika, poslati 500.000 biškota, 3000 stara pšenice, drvene građe i željezne robe što je više moguće za gradnju baraka i osposobiti neke stanove za vojsku.⁹

Istog dana, kada je došlo do potresa u Dubrovniku i Kotoru, osjetio se on i u Korčuli, a glas o porušenom Dubrovniku vrlo je brzo došao do susjedne Korčule.

Korčulanski knez Paolo Pasquali uputio je odmah u dubrovačke vode jednu gaetu na kojoj se nalazio Francesco Miutini, koji je trebao »da potajno upozna stanje istoga (Dubrovnika, o. p.) i da to knezu iskreno referira«. Miutini je smjesta krenuo i u gruškoj luci ispitao stanje, jer mu nije bilo dopušteno ući u Dubrovnik. U Gružu je bilo sve puno izbjeglica iz grada, i Miutini je mnogo toga o stanju u Dubrovniku lako saznao, i od građana i od susjednih Morlaka.

Korčulanski je knez, čim se Miutini vratio iz Gruža, smjesta 11. travnja uputio jednu lađu sa Miutinijem u Zadar da generalnog providura o svemu obavijesti.

Možda je iz ovog zapažanja spomenutog Miutinija najvažniji onaj dio koji govori o »djelovanju koje su počinili ondje oni, koji su se spasilu od ruševina i okolnih Morlaka, na veću nevolju istog mjesta«. ¹⁰

Iz pisma koje je generalni providur Cornaro uputio vladi u Veneciju u zoru 14. travnja, vidi se da je on, prije svoga ukraja na vlastitu galiju, imao u ruci pismo korčulanskog kneza Pavla Pasqualija, kojim je Pasquali upućivao Franju Miutinija generalnom providuru 11. travnja, bez sumnje ujutro rano, jer je uveče 13. travnja Cornaro htio da otputuje u Dubrovnik sa lađom providura Vendramina, pošto se njegova vlastita nije bila još vratila sa zadatka koji joj je on odredio. Kad se ona vratila uveče 13. travnja, promijenio je Cornaro namjeru i rano u zoru 14. trav-

⁹ Pismo generalnog providura Cornara vladi dd. Zara li 12 april 1667. — U istom arhivu, l.c.

¹⁰ »Ha in tutta diligenza fatto il viaggio e se bene non gli è stato permesso d'entrare in città, ha tuttauia hauuto l'ingegno di scoprir il suo stato d'alcune eminenze, intendendo da particolari, e scoprirlo dalle operazioni, che iui da quelli, che si sono saluati dalle rouine e dalli Morlacchi circonuicini ueniuanu fatti à oppressione maggiore del luoco stesso;« Copia di lettera scritta all' Illustrissimo et Eccellentissimo Signor Caterin Cornaro Proueditor general dall' Illustrissimo Signor Conte di Curzola (11. aprile 1667). — U istom arhivu, l.c. Nro 212.

nja krenuo na svojoj galiji iz Zadra. Znači, da je Miutinijeva lađa putovala po vrlo povoljnom vjetru, kada je već 13. travnja stigla u Zadar.¹¹

Ma da je kanonik Drago krenuo iz Kotora dan prije Đimete, prispio je on u Zadar dan kasnije, tj. 12. travnja, kada je Cornaro bio već sve odredio. »U četvrtak — pripovijeda Drago — kad sam prispio u blizinu Dubrovnika, opazio sam da je onaj grad sav prekrit dimom, pa sam iz toga zaključio, da je to prašina, koja je nastala uslijed pada zgrada, kako je to bilo u Kotoru, ali, kada sam se više približio, i nastajala je noćna tama, vidio sam da se je po cijelom gradu među dimom dizao plamen, a kad sam prispio u Grušku Luku (Porto Santa Croce), gdje se je bio sklonuo svijet, kazali su mi, da je ono što potres nije bio srušio, proždrla vatra, koja je planula od materijala, koji se srušio na privatna ognjišta tih kuća, a ljudi nisu bili dovoljno brzi da to pogase od straha da ih ne poklope ruševine nastale od potresa. U malo je vremena požar zahvatio cio grad. Dodavali su mi da je poginulo oko 1000 ljudi«. ¹²

Kanonik Drago je vidio kako se »u Svetom Križu ukrcavaju na četiri lađe razni najznačajniji i najbogatiji plemići, sa svom robom što su mogli spasiti, sa svrhom da se povuku u Anconu«. On je među ostalima »prepoznao gospodu Gozi (Gučetić) i Sorghi (Sorkočević), koji spadaju među glavne«. ¹³

13. travnja prispio je u Zadar kapetan galije Vendramin i donio 10.000 dukata, na što se Cornaro, ne čekajući da mu se vrati njegova galija, ukrcao na Vendraminovu sa nekoliko zidara i drvodjelaca, s namjerom da s njome krene. Pored toga dao je nakrcati dvije lađe vapnom, i uputio 200 vojnika u Kotor. ¹⁴

Generalni je providur Dalmacije i Albanije Catarin Cornaro, koji je već bio sve poduzeo da se pomogne Kotoru i okolici koja je pripadala Veneciji, u ranu zoru 14. travnja krenuo iz Zadra na svojoj galiji, koja se je 13. travnja u večer vratila, put Kotora. Sobom je uzeo i jednog čovjeka, koji je dobro poznao Dubrovnik i prilike u njemu, a uputio mu ga je korčulanski knez. Taj je pouzdanik trebao »istražiti stanje onoga grada poslije nesretnog događaja, potresa i vanredno velikog požara, koji je nastao poslije njega«.

Pismo je odmah upućeno u Veneciju, a pisano je »Sa galije u Zadarskom kanalu 14. travnja u zoru 1667.« ¹⁵

Generalni je providur Cornaro tek četvrtog dana stigao iz Zadra u Gruž, jer mu je vrijeme bilo protivno, ¹⁶ što znači da su vladala veli-

¹¹ Ibid.

¹² 12. aprile 1667 — Zara. U istom arhivu, ista F. Ista zbirka.

¹³ Ibid.

¹⁴ Pismo gen. prov. dd. Zara li 13 april. Ibid. Nro 211.

¹⁵ Izvještaj Caterina Cornaro »Di galea nel canal di Zara« li aprile nell'Alba, 1667. U Arh. di Stato u Veneciji, Senato, Provv. F. 197, No 212.

¹⁶ »Nel quarto giorno di mia partenza da Zara, con la contrarietà di tempi che regnano . . . ho ieri sera potuto riddurmi in questo porto di S. Croce«. Pismo generalnog providura Cornara vladi datirano u Svetom Križu (Gružu) »Sa galije u luci S. Križa 18 travnja 1667. — U istom arhivu, ista zbirka, ista F. Nro 213.

ka juga, protivna vožnji iz Zadra prema Kotoru, a povoljna za one koji plove u suprotnom pravcu. To nam potvrđuje naše uvjerenje, da je izaslanik korčulanskog kneza bio u Zadru već 13. travnja, tj. trećega po odlasku iz Korčule.

Međutim se vrijeme okrenulo i Cornaro je uspio skloniti se u grušku luku, ali iz nje dalje prema Kotoru nije mogao, jer je bura postajala sve žešća. Svoj boravak u gruškoj luci on je iskoristio, da pobliže upozna katastrofu, koja je zadesila Dubrovnik, a i da o svemu tome izvijesti vladu u Veneciji.

»Dubrovčani — kaže — Cornaro — nastoje da umanje, kada o potrebu govore, golemu štetu koju su pretrpjeli, ali ne uspijevaju umanjiti broj onih, koje su ruševine zatrpale i smanjile stanovništvo na manje od četiri do pet hiljada.« Oni kažu da »je preživjela jedna trećina onih, koji su se nalazili u gradu prije potresa, ali neki redovnici, a i drugi, koji više otvoreno govore, kažu da je šteta veća i da nema više od hiljadu njih koji su preživjeli. Golem plamen, koji je poslije potresa planuo posvuda, i danas je trinaest dana što još traje, dao je posljednji udarac, i na mnogo je strana popalio ono što je još ostalo. Osim državnog skladišta žita, i njihove carinarnice, nema nijedne zgrade koja se sačuvala, nego su sve kuće, i državne i privatne, kneževa palača, crkve i samostani uništeni i potpuno srušeni od strašnoga biča koji im je Gospodin Bog htio poslati.« Ruševine su zatvorile sve ulice, i strašan je to prizor; ne poznaje se nikakav njihov stari trag, mjesto zgrada su brda kamenja, a sve je to sada okruženo gradskim zidinama, koje su tek nešto malo oštećene sa morske strane, i one su zajedno sa svim boljim utvrđenjima potpuno sačuvane i neoštećene su.

Većina plemića nalazila se na pjaci, blizu ulaza u vijeće i njih je oko 80 u trenutku pokriveno ruševinama, u svojoj je palači ranjen i rektor, čitave su porodice uništene, a da nitko nije mogao naći načina da izbjegne. U osam ženskih samostana nalazilo se mnogo koludrica. Ti su samostani sve do temelja srušeni, spasili su se samo 62 koludrice, a kako nije bilo moguće da ih se bilo gdje smjesti, nadbiskup ih je ukrcao na jednu lađu i u pratnji dvojice plemića poslao u Anconu.

»Samo su državni lazareti, koji se nalaze izvan grada, ostali netaknuti i u tolikoj nevolji nisu pretrpjeli nikakvu, pa ni najmanju štetu.«

Ovaj jezovit opis strašne nesreće, koja se na Dubrovnik sručila, opisuje sam generalni providur Dalmacije i Albanije Cornaro, koji je sve te podatke prikupio na licu mjesta, u Gružu, sa prikrivenom zloradošću, koja kulminira u izreci, kako je sam Gospod Bog htio poslati Dubrovčanima tako strašan bič. Taj je bič razumije se za njihove grijehе, za prijateljstvo s neprijateljem kršćana, Turcima, koji su tada još uvijek bili u ratu s Venecijom, koji je počeo god. 1645. i trajao već 27 godina. Kako smo vidjeli prije, za trajanja ovoga rata Dubrovnik je uspio privući u svoj grad gotovo svu balkansku trgovinu sa apeninskim krajevima na jugu Venecije, u doba, kada je u drugim trgovačkim lukama Sredozemnoga mora vladao zastoj, posljedica velikih svjetskih promjena.

Cornaro iznosi slučaj holandskog rezidenta u Carigradu, koji je prispio u Dubrovnik da iz njega krene u Carigrad, sa 32 osobe u svojoj pratnji. Od toga je preživjelo svega samo njih devet.

Potres je donio i jednu unutrašnju promjenu, u strukturi Velikog vijeća. Ukoliko nas izvještava Cornaro, poginulo je mnogo plemića pod ruševinama gradskih kuća, i nedostajalo je ljudi za obavljanje službi potrebnih za život grada i Republike. Pored toga što ih je mnogo poginulo bilo ih je mnogo koji su bježali iz grada. Neki su pak namjeravali da isplove iz tog kraja, i već spremali lađe, koje bi ih odvele.

U toj situaciji, našlo se njih mnogo trezvenih, koji su uzeli vlast u ruke i zabranili isplavljenje takvih lađa.

Sam je generalni providur vidio dosta njih, koji su prispjeli u Šipan, a bilo ih je mnogo u gruškoj luci, bilo je i lađa, na koje su se već bile ukrcale cijele porodice, na nekima su se sklonili redovnici, kojima su samostani bili porušeni. Sve su te lađe bile još uvijek u luci, jer im nije bilo dozvoljeno isploviti.

Dok je tako mletački generalni providur Dalmacije i Albanije podzrivo gledao na toliku nevolju, susjedni su Turci sasvim drugačije postupali. Kad je bosanski paša saznao za ovu dubrovačku nevolju, smjesta je poslao u Dubrovnik dva svoja ulaka, da knezu i vijeću izraze njegovu sućut i njegove simpatije, ali i da im ponudi svaku pomoć koju im može pružiti, u prvom redu potrebnu količinu živežnih namirnica, a zatim i pomoć u ljudima. Oni su prvo sa zahvalnošću prihvatili, ali nisu prihvatili pomoć u ljudima. Ona im nije bila potrebna, jer je vlada smjesta pozvala svoje podanike, Morlake, da dođu u grad i da raščišćavaju ruševine, a u prvom redu da spasavaju ljude koji su se još pod ruševinama, zatrpani od njih, nalazili. I doista oni su uspijevali spasiti mnoge koji nisu mogli da se sami izvuku, bilo da im je bio zatvoren izlaz ili su se nalazili pritiješteni kamenim masama, neki čak i punih osam dana.

Dubrovački su se plemići snašli i bez oklijevanja pristupili popunjavanju svoga Velikog vijeća, i izabrali između građana nekoliko porodica, koje su primili među plemiće, i odmah im povjerali dužnosti koje je bilo potrebno popuniti.

Raščišćavanje ruševina u gradu stalno je napredovalo. Kako su gradska utvrđenja bila ostala gotovo netaknuta, mogli su oni mirno raditi i osigurati od pljačke i daljih nevolja ono što im je bilo najpotrebnije. U tu su svrhu izabrali gradski kaštel »Revelin«, koji je kako ističe Cornaro bio »vrlo siguran« i »potpuno sačuvan«. U »Revelin« smjestili su Dubrovčani: municije, puščani prah, i sve ono što su smatrali da treba sačuvati, i postavili u nj sigurnu stražu i zapovjedništvo grada i Republike.

Kada je generalni providur Dalmacije i Albanije Caterino Cornaro prispjeo u Gruž, dubrovačka je vlada već u punom redu funkcionirala, i dubrovački je Senat poslao, čim se saznalo za njegov dolazak, k njemu dva poslanika sa kopijom pisma, koje su mu već bili poslali putem Stona u Zadar. U tom su pismu Dubrovčani molili Veneciju da ih u toj njihovoj nevolji pomogne. Cornaro ih je vrlo ljubazno primio i izrazio im svoje

saučešće u njihovoj nesreći, kao i uvjerenje kako će ta vijest, kada stigne u Veneciju, uvelike rastužiti mletačku vladu. Cornaro je, kako sam ističe u svom izvještaju datiranom u Gružu 18. travnja, »nastojao izvući iz njih njihove misli, i saznati kakve su njihove potrebe za većom zaštitom«. On je ostao razočaran, kada su mu Dubrovčani kazali da su se obratili istovremeno, kada i Veneciji, i papi i napuljskom kralju, moleći ih da im pošalju municiju i žita.¹⁷

Cornaro je nastojao kolikogod je mogao da bar nešto više izvuče od Dubrovčana, on je lično promatrao kretanja svakog pojedinog od njih, ali se samo uvjerio da su do skrajnosti rezervirani. Najviše ga je smetalo što nisu nikome dozvoljavali da uđe u sam grad, odnosno u njegove ruševine, pa čak ni onima koji su tamo imali svojih interesa. Bilo je slučajeva, da nitko iz neke porodice nije ostao živ, i njihovo će »blago« (thesori) ojačati bogatstvo Republike.¹⁸

Stradao je uvelike i otok Lopud, gdje su popadale sve kuće a ostalo je živih svega 40 žena, jedan muškarac i jedan dječak.

I u Gružu i Lapadu bilo je stanje vrlo bijedno, i tamo su porušene palače, koje u velikom broju okružuju luku. Porušeni su i dvorci, koji se nalaze u Rječini (nella fiumara), »uživanje i udobnosti onih gradjana. Oni su svi popadali, i ne mogu se popraviti, kako oni to sebi predstavljaju, nego samo poslije dugo vremena«.¹⁹

Stradao je uvelike i Herceg Novi, kamo je odmah prispio hercegovački paša.²⁰

20. travnja krenuo je generalni providur iz gruške luke put Kotora, i teškom mukom, zbog nevremena, prispio istog dana u Boku Kotorsku, i Kotor, koji je zatekao u vrlo teškom stanju, jer je i on, a i druga mjesta u Boki Kotorskoj, bio od potresa u svom dobrom dijelu porušen.

Kasno uveče istoga dana stigli su u Kotor i inžiniri, koje je mletačka vlada poslala u pomoć Kotoru. Njihovoj brizi povjerio je generalni providur Kotor i druga mjesta, a sam se više brinuo kako bi iz nevolja Dubrovnika izvukao neki politički uspjeh, ili u najmanju ruku neki ekonomski profit za Veneciju.

Od 21. travnja sve do 2. svibnja 1667. generalni providur Cornaro nalazio se je u Kotoru i oko njega i stalno pazio na Dubrovnik i Turke. 2. svibnja 1667. piše on ponovno vladi u Veneciji, dakle, nakon punih 11 dana šutnje, i kaže kako se Dubrovnik nekako počeo snalaziti. Požar je, koji je uslijedio odmah poslije potresa, tada već bio prestao, pošto je, kako Cornaro kaže, spalio i porušio ostatak kuća i stvari. Naročitu pažnju posvetila je dubrovačka vlada čuvanju onoga što je bilo vrijedno čuvati. Posebne su straže čuvale kaštel i Revelin. Međutim, u gradu nije nitko

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Ibid.

²⁰ v. G. Novak, Intervencija mletačke ratne mornarice u doba velikog potresa na Južnom Jadranu 6. travnja 1667, Naše More, VI Dubrovnik 1959, str. 72 ss.

više stanovao i svi su se Dubrovčani koji su tu strahotu preživjeli, sklonili ili u lazaretima ili po okolnim mjestima dubrovačke države.

Caterin Cornaro je stalno očekivao da će Dubrovčani ipak pokleknuti pa je zbog toga odlučio da se zaleti do Korčule, kako bi, prolazeći mimo Dubrovnik, na svojoj lađi »dao onima, koji su na vladi, način da mi prinesu svoje molbe«, a i da tom prilikom on otkrije, ako bi mu bilo moguće, njihove misli i njihove namjere. Međutim će on i dalje stalno paziti njihov rad i njihovo djelovanje. Budno će paziti i na kretanje Turaka, a napose na ono samog paše, koji je krenuo iz Sarajeva prema jugu, ali sa malo vojske.²¹

3. svibnja otplovio je Cornaro put Korčule. U korčulanskim vodama zadržao se je generalni providur par dana, radeći stalno na tome, kako bi iskoristio tadanje teško stanje grada i teritorija dubrovačke republike. U tu je svrhu upotrebio sve ono što je mogao, i iskoristio sve što mu je moglo poslužiti da skloni dubrovačku vladu da zatraži mletačku zaštitu, tj. da se odreče svoje slobode. Međutim, u tome nije nikako i nimalo uspijevao; i vratio se je u Kotor da tamo rad nastavi.

Naročito je važno ono o čemu C. Cornaro izvještava svoju vladu u dopisu datiranom na galiji u luci Kotora 9. svibnja 1667.: »Oni su, bez sumnje razumno, dali shvatiti Vašim Ekselencijama svoju namjeru da ne napuste dok god mogu nikada onu slobodu, koju uživaju iako u skućenom stanju. Pa tako pošto njihove gradske zidine nisu nego vrlo malo od potresa stradale, a nimalo njihove glavne utvrde, kako su od znatne količine tekućeg novca, skupili mnogo neposredno poslije nesreće, u rivelin, shvaćanje koje oni očekuju od kršćanskih vladara, prijateljevanje s Turcima, kojih se kako izgleda nimalo ne boje, nego se čak nadaju da će od njih dobiti velike koristi, i prihode, koje primaju od one skale, sve je to njihova velika nada da će se moći na neki način oporaviti.«

Nikako nisu skloni zatražiti mletačku pomoć, a za takvo njihovo raspoloženje postoje mnogi za njih vrlo važni razlozi. Kada bi to učinili — kažu oni — Turci bi im smjesta zauzeli Konavle i Malo primorje, Turci bi im konfiscirali novac, kojim njihovi sugrađani u Turskoj trguju. To su oni otvoreno Mlečanima govorili, a i to im kazali da se oni Turaka ne boje, jer s njima imaju sve odnose uređene, i Turci im ni malo ne smetaju. Dubrovčanima su Mlečani iznosili opasnost od Turaka, kao i to kako je bosanski paša, kada je išao u Herceg Novi prešao i preko dubrovačkog teritorija, možda imao i neke namjere u vezi s dubrovačkim neprilikama, pa da je upravo zbog toga on, Cornaro, došao u te krajeve, tj. u korčulanske vode da im, ako ustreba, pomogne. Međutim, sve to nije nimalo na Dubrovčane djelovalo, oni su i dalje isticali Mlečanima svoju odanost, a primili bi od njih samo ono, što ne bi izazvalo tursku osjetljivost.

²¹ U Archivio di Stato u Veneciji 1., c. Nro 217.

Iz Napuljskog kraljevstva i iz Ankone dolaze im lađe sa pšenicom i drugom žitijom, pa je u gradu Dubrovniku, zapravo u magazinima izvan grada, obilje žita, toliko da su ga čak i Turcima davali, što im je generalni providur zamjerio.

Upravo se tada približavalo vrijeme da pošalju svoj redoviti danak Turcima, što im nije bilo nipošto teško s obzirom na koristi, koje su crpili iz skale, koja je osnov njihove trgovine i njihova života uopće.

Inače Dubrovčani su Mlečanima dostavljali izvještaje o stanju u Turskoj i kretanju turske vojske, pa su čak jednom svom građaninu, koji je tada boravio u Beogradu i služio za konfidenta, podijelili plemstvo i s njime članstvo u Vijeću.

U ovo su vrijeme, t. j. poslije potresa postojale svega još 22 plemićke porodice, koje su potres preživjele. Od tih bi moglo ući u Vijeće svega njih 72, od kojih je 6 ili 7 njih nesposobno da vrši tu dužnost, jer su ih ruševine onesposobile. Treba, međutim, 120 članova da Vijeće bude kompletno.

Mjesec dana poslije potresa, kada 9. svibnja Cornaro piše svojoj vladi, Dubrovčani su se već uvelike snašli, razvijaju svoju djelatnost gdje god mogu, nastavljaju stare veze, a u Rimu traže od pape da smiju iznijeti svoj novac, koji su držali u tamošnjim ustanovama koje su novac pohranjivale.²²

Poslije svog povratka iz korčulanskih voda u Kotor, Cornaro je sakupljao izvještaje koje su mu donosili od mletačkih pouzdanika u dubrovačkoj okolini i nastojao u prvom redu da prodre u misli i osjeća je dubrovačke vlade. Gotovo svi ti izvještaji uvjeravali su Cornara sve više da nije moguće da Dubrovčane privede priznanju mletačkog gospodstva ni na bilo koji način.

Kada je Cornaro na povratku iz Kotora svratio u grušku luku, Dubrovčani su mu ponovno poslali svoje poslanike, kojima je on na sve načine, i unijevši svu svoju lukavost, prikazivao kako je Venecija duboko dirnuta nesrećom koja ih je zadesila i kako ona želi da ih uvjeri o svojim najiskrenijim osjećajima.

Generalni im je providur prikazao kako oni moraju biti vrlo oprezni u ovim prilikama, koje bi mogle osokoliti Turke, da bez velikog napora uzmu luku, toliko važnu i u ovom kraju.²³

Cornaro je prikazivao Dubrovčanima koliko bi bilo štetno za kršćanstvo kada bi Turci dobili Dubrovnik u svoje ruke, a bez sumnje bi od toga neizmjernu štetu imala i Venecija. Potreban je veliki oprez i treba paziti na svaki pokret Turaka. Sami se Dubrovčani obraniti ne mogu, jer prema njihovom priznanju za to je potrebno mnogo godina i mnogo napora. Turci su uvijek u izvršenju svojih zadataka upotrebljavali raznorazne prevare i spletke na jedan te isti način, ali prilagođene vremenu, prilikama i potrebama. Cornaro je mnogo puta pitao Dubrovčane da mu kažu što najviše trebaju i govorio im da je ovlašten da im ispuni sve želje. On ih je uvjeravao da nije pametno da se mnogo pouzdavaju u Turke

²² U istom arhivu, ista zbirka, isti konvolut Nr. 218.

²³ U Archivio di Stato cit. N° 221.

koji im se sada prikazuju prijateljima, jer su Turci, mada su im prijatelji, druge vjeroispovijesti i nije pametno ni mudro njima se potpuno povjeriti.

Dubrovčani su slušali sa najvećim poštovanjem izlaganja generalnog providura, ali su samo izražavali svoju odanost Mletačkoj Republici i nadu da će im ona pomoći, ali nisu tražili ništa što bi moglo ma i najmanje pobuditi kod Turaka neku sumnju. Oni su ponovo na isti način kao i prije opisivali prilike u kojima se nalaze i kako je njihova Republika sa svih strana okružena turskim teritorijem, govorili su o svojim kapitalima koji se nalaze po turskom carstvu i o trgovini po turskim krajevima. Ta bi trgovina potpuno prestala kad bi došli u sukob s Turcima. Dubrovčani ni najmanje nisu bili zabrinuti da će ih Turci bilo kako napasti, ili ih dovesti u neku nepriliku i duboko su bili uvjereni da će im Turci utoliko pomoći što će im smanjiti ili olakšati plaćanje danka. A njihov odnos — piše Cornaro 22. svibnja iz Splita — prema Veneciji je takav kakav je u njihovom interesu i ništa više.²⁴

Cornaro je iznosio kako Dubrovčani polažu svu nadu za svoju obnovu u svoju »skaluku«. Zbog toga je on poduzeo u Turskoj živu aktivnost da odvrati Tursku od slanja svoje trgovačke robe i svojih karavana u Dubrovnik. Naročito je on nastojao da pridobije za to bosanskog pašu, koji bi onda trebao da kod Porte to svrši. Cornaro je smatrao da je baš tada, poslije potresa, za to povoljan momenat. To bi se moglo najuspješnije postići preko židovskih trgovaca u Drinopolju.

Ne smijemo zaboraviti, da je to bilo u svibnju 1667. godine, dakle za vrijeme trajanja Kandijskog rata, koji se je u Egejskom moru naročito oštro vodio, i da je u tom ratu Venecija bila ne samo turski neprijatelj, nego se i zdvojno borila da sačuva svoj posjed na Kandiji (Kreti). S druge su strane Dubrovčani bili ne samo neutralni, nego su kolikogod su mogli, a da se ne zamjere papi i Veneciji, pomagali Turke i s njima živo trgovali.

Preko Dubrovnika išla je ne samo municija, oružje i čelik, koju su donosile dubrovačke lađe, i druge iz raznih neutralnih zemalja, nego i same Venecije, roba koja je mogla služiti za vojne potrebe. To su Dubrovčani otvoreno izjavili Cornaru, kad im je predbacio da pomažu Turke.²⁵

Izgleda da se Cornaro nije bojao da će doista Turci pokušati uzeti Dubrovnik pod svoju direktnu vlast, jer im to doista nije bilo potrebno ni u kakvom njihovom planu na Jadranskom moru. Njima je Dubrovnik kao takav odgovarao. Tome naprotiv Venecija je htjela u prvom redu imati Dubrovnik kao svog podanika, sa uobičajenom lokalnom autonomijom, a ako to u ovako pogodnoj situaciji, kada je grad bio potpuno porušen, ne bi išlo, onda je svakako ona trebala da odvrati tursku i balkansku trgovinu od njega i njegove mornarice. Čudno je pri tome, da ona ovo posljednje pokušava usred rata s Turskom.

²⁴ Ibid.

²⁵ Ibid.

Dubrovački potres bio je za Caterina Cornara samo događaj, čije su katastrofalne posljedice mogle da pomognu njegovim namjerama da ukloni Dubrovnik kao trgovačkog konkurenta Veneciji. On je pokušao i to da privoli Dubrovčane na priznanje mletačke vlasti, čime bi potpuno postignuo svoj cilj. Pokazalo se da to Dubrovčani ni pod bilo koju cijenu neće. Ali je rat još uvijek trajao, pa se je čak i u to vrijeme još jače razmahao na Kandiji i Egejskom moru. Još se nije mogao predvidjeti njegov svršetak, mada se je turska prednost sve više osjećala. Nikada se nije moglo predvidjeti što će Turci u Dalmaciji poduzeti, i kako će to onda svršiti, ali je bilo sve očitiije da je njima u prvom redu do Kandije, a da bi u Dalmaciji i Albaniji ostala više manje stara granica. Dalmacija nije za Veneciju bila toliko važna, kada je ona morala da svu svoju snagu napne u borbi za Kandiju.

Gotovo je neshvatljivo kako je Cornaro, koji se je iz Splita vratio ponovo u okolicu Dubrovnika, u prvom redu u Boku, nastojao tada, godine 1667, dok je vladao otvoren rat, i svako malo upadale turske čete na mletački teritorij, a one sa mletačkog na turski, nastojao da odvрати Tursku od trgovine s Dubrovnikom. On je vrlo dobro znao da dok rat traje ne može biti ni govora o splitskoj skali i nekako je pristajao uz ideju da je glavno da se Dubrovnik slomi, postići od Turaka da podignu i osposobe skale u primorskim gradovima: Makarskoj, Gabeli, Solinu i na Neretvi.

U svom pismu mletačkoj vladi pisanom u Kotoru, 24. lipnja 1667. kaže Cornaro: »Dok sa najvećom pažnjom nastojim da načinim neki prolaz, pomoću kojega bih mogao s Turcima započeti posao, da odvratimo od Dubrovnika tok trgovačke robe, koja dolazi na onu skalju, i da se ona svrati u zemlje Vaših Ekscelencija na korist i probit ovoga grada (Venecije, o. G. N.), i na vrlo značajnu za trgovce, primio sam uz dukale Vaše Vedrosti spis dragomana Fortija«. U tom je spisu dragoman Forti iznosio štetu koju trgovina s Turskom preko Dubrovnika nanosi mletačkim trgovcima i mletačkoj robi. Naročito je Forti isticao trgovinu, koja iz srednje Italije preko Ankone ide u Dubrovnik. On je predlagao da se od Turaka isposluje da osnuju skalju u Gabeli ili na Neretvi. Time bi se mogla ukinuti trgovina sa Dubrovnikom. Tom Fortijevom prijedlogu dodaje Cornaro: »glavno je ne u tome da se izabere jedno ili drugo mjesto, nego ako propadne ona (tj. skala, o. G. N.) Dubrovnika, svako drugo mjesto, koje Turci odrede da tamo uprave svoju robu, bit će uvijek od koristi trgu. Ali stvari stoje tako, da pošto je uslijed rata prestala trgovina, obustavljena nada sve cvatuća splitska skala, trgovina je izašla iz krajeva Vaših Ekscelencija i krenula smjerom prema Dubrovniku. Taj je put vrlo dobro ustaljen i osiguran, pomoću velikih plaćanja i potplaćivanja i svim onim mahinacijama i vještinama, koje ona vlada stalno upotrebljava. Sve to čini da je vrlo težak svaki pokušaj da se taj svrati i odvрати. To je njihovo jedino vrelo prihoda, i paze na nj sa svom pažnjom, oni prodiru u bilo kako sporazumijevanje i uvijek doprinesu da se ono prekine i pokvari.« U stalnom su kontaktu sa bosanskim pašom i ministrima na Porti, direktno ili preko svojih ljudi. I najmanja sumnja, mogla bi i bosanskog pašu

da stoji njegovog položaja. Prošli paša, koji je nekako bio počeo da sluša i mletačka obećanja, svejedno je izjavljivao da sam ne može ništa, nego da je to stvar vezirova. Sadanji je paša nepristupačan, u što se je Cornaro nekoliko puta uvjerio. »Prošle nesreće Dubrovčana na prvi su pogled izgledale da bi mogle doprinijeti pokušajima sporazumijevanja, ali se je pokazalo da su one samo pojačale poteškoće i izazvale najoštriju oporbu ovom interesu. Što više one su se neposredno povezivale, jer Portu više interesira učvršćenje i sačuvanje ove skale, nego bilo kakvo smanjenje ili sposobnost danku. I kako se za ovaj ne pristaje na nikakvo popuštanje, tako su za onu (skalnu) namjere najpovoljnije i najsklonije, jer dok Turci crpe iz toga značajne koristi, njima su putovi otvoreni, njihov je transport siguran, u ovaj grad (Veneciju) gdje mogu slobodno da prodaju svu svoju robu i da pribave sve ono što im se sviđa.«²⁶

Rat je između Turaka i Venecije, te njenih saveznika trajao dalje, a nadasve se žestoko ratovalo na Kreti. Tamo je ginulo mnogo ponajboljih vojnika i zapovjednika, i Venecija je tamo slala svoje najbolje zapovjednike na kopnu i na moru. To je učinila i sa Caterinom Cornarom, koga je Senat izabrao (god. 1668.) za generalnog providura mora i poslao na Kretu, gdje se on odmah istakao među prvima i najhrabrija. 22. lipnja 1668. iskrcao se on na Kreti i od tada se isticao u stalnim i teškim borbama s Turcima, sve dok nije pao pogođen od jedne rasprsnute bombe, 13. svibnja 1669, na veliku radost Turcima, a na strahovitu nedaću Veneciji.²⁷

Godine 1669, 6. listopada, kapitulirala je Kandija, i time je rat između Turske i Venecije bio svršen, ali nije nipošto bila svršena borba Venecije protiv dubrovačke skale. Ona se je na svoj način nastavila dalje, i neće prestati sve do mira u Karlovcima (1669. g.), kada će svojom mudrom diplomacijom Dubrovnik slomiti prohtjeve svoje suparnice na Jadranu.

Neumorni generalni providur Catharin Cornaro, nadasve predan interesima svoje domovine, svršio je svoju dužnost u prosincu 1667. godine, i 14. istog mjeseca on je pročitao u Vijeću Umoljenih svoju relaciju, o onome što je vidio, izvršio i postigao u Dalmaciji i Albaniji za to vrijeme.²⁸

24. lipnja 1667. pisao je Cornaro svojoj vladi pismo, u kojem joj je opisao tadanje stanje u Dubrovniku u vezi sa njegovom skalom. U svojoj relaciji, iznesenoj u Vijeću Umoljenih 14. prosinca iste godine ostao je on gotovo na istom stanovištu. Prema njegovom mišljenju jedini je način da se slomi Dubrovnik stvaranje jedne skale, u koju bi se svratila sva

²⁶ U Archivio di Stato u Veneciji, I., c. Nro 230.

²⁷ Historia della republica veneta di Battista Nani, Parte seconda, u Degli stonici delle cose veneziane T. IX, Venezia 1720, str. 549 ss i 586 ss.

Girolamo Brusoni, Historia dell'ultima guerra trà Veneziani et Turchi, Bologna 1676, Parte seconda, str. 200 ss i 276 ss.

²⁸ Relatione dell'Eccellentissimo Signor Catharin Corner provveditore generale in Dalmatia, 1667. 14. decembre. Lecta in Rogatis. — U Archivio di Stato u Veneciji, Relazioni. Collegio V. (Secreta) F. 67.

trgovina koja ide u Dubrovnik. Kad bi se u tome uspjelo, »potpuno je nemoguće da bi oni mogli dalje postojati.« Danak koji oni Turcima plaćaju, a iznosi godišnje 55.000 reala, ne bi oni ni na kakav način mogli plaćati, što sada čine bez smetnje. A to bi im dalo posljednji udarac. Da je još koji mjesec ostao na svom mjestu bosanski paša Sudrak Mehmed, s kojim je Cornaro bio uspio povezati veze, »bile bi stvari u ovom času sigurne«. Međutim, Cornaro nije svejedno prestao raditi na svom planu i sastao se prije odlaska iz Zadra s agom Mehmedom, koji mu je donio pisma sina bosanskog teftardara i pašinog čehaje. U tim su pismima oni izražavali želju da će učiniti sve da se u Neretvi podigne skala. Na povratku u Veneciju poveo je Cornaro sobom Mehmed agu, u nadi da će vlada uspjeti da s njime taj posao svrši.²⁹

LE TREMBLEMENT DE TERRE DE DUBROVNIK AU XVIIe s. ET VENISE

GRGA NOVAK

L'auteur décrit la concurrence commerciale existant entre Dubrovnik et la République de Venise et qui s'était développée au début du XVIIe e. s. par l'exportation des matières première balkaniques vers la Méditerranée et d'autres territoires, et l'importation des marchandises en Turquie, à tel point que le port vénitien de Split faisait concurrence à celui de Dubrovnik — qui avait d'ailleurs déjà étendu son important commerce maritime. C'est pourquoi Venise voulait profiter du tremblement de terre qui, le 6 Avril 1667, détruisit cette puissante ville commerciale. Le Provéditeur général vénitien de la Dalmatie et de l'Albanie, Caterino Cornaro, employa tous les moyens pour aider Kotor — ville vénitienne qui avait également beaucoup souffert du tremblement de terre — de crainte que les Turcs ne s'en emparassent. En même temps, il essayait d'obtenir tous les renseignements possibles sur l'état où se trouvait la ville détruite de Dubrovnik et en informait le gouvernement de sa République. Se dirigeant vers Kotor, il arriva personnellement dans le port ragusain de Gruž et décrivit dans ses communiqués le triste état de la ville en ruines. Il essaya d'utiliser le fléau qui avait subitement frappé Dubrovnik pour convaincre le gouvernement de cette cité de se placer sous la protection de Venise, et de renoncer à son indépendance, mais, à cet égard, il ne réussit pas. Les citoyens de Dubrovnik étaient très réservés vis-à-vis de toute aide vénitienne, redoutant que les Turcs — sous la sauvegarde desquels se trouvait leur République — ne leur tinrent rigueur s'ils l'acceptaient. Cornaro essaya en outre de détourner le commerce turc de Dubrovnik et de le diriger vers les ports vénitiens de Dalmatie, bien qu'à cette époque Venise fût en guerre contre les Turcs. Ce qui aurait fortement affaibli la prospérité commerciale de Dubrovnik. Mais les gens de Dubrovnik s'y opposèrent de toutes les manières et là non plus Cornaro ne réussit pas.

Les nouvelles que Cornaro envoyait au gouvernement vénitien — l'auteur les donne ici d'après les archives de Venise — sont pleines de détails intéressants qui révèlent les dommages causés à Dubrovnik par le tremblement de terre et, par la même occasion, nous font connaître comment la République de Dubrovnik parvint à se libérer de la pression vénitienne. L'année même où sa capitale venait d'être détruite, car ni ses activités diplomatiques ni sa marine marchande n'avaient été anéanties.

²⁹ U Archivio di Stato u Veneciji, Senato, Provveditori da terra e da mar. F. 197. Nro 210